

ЕЛЕМЕНТИ СЮЖЕТО- ТА ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В МЕМУАРАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

В статті розглянуто проблеми сюжету та формування образів на матеріалі творів Ольги Кобилянської. Іманентним відтворенням мемуарів буковинської письменниці є розгалужений сюжет із гуманістичним забарвленням, емоційність та експресивність, психологізм, формування образів через акцентуацію деталей та ін.

Ключові слова: мемуари, автобіографія, спогади, ретроспектива.

Марія Федунь

Элементы сюжето- и характеротворения в мемуарах Ольги Кобылянской

В статье рассматриваются проблемы сюжета и формирования образов на материале произведений Ольги Кобылянской. Имманентным показом мемуаров буковинской писательницы есть разветвлённый с гуманистической о краской, эмоциональностью и экспрессивностью, психологизмом, формированием образов через акцентуацию деталей и т.д.

Ключевые слова: мемуары, автобиография, воспоминания, ретроспектива.

Maria Fedoun

Elements of the plot and character making in the memoirs of Olga Kobulyanska

The article deals with the problems of the plot and character making which belong to Kobulyanska's works. The immanent display of memoirs of the Bukovina's writer are the multilayer plot with the humanist fervour, emotional and expressive display, psychologism of the story, character making through accentuation of the details, etc.

Key words: memoirs, autobiography, reminiscences, retrospection.

Мемури (спогади, спомини) – оригінальний “жанр-хамелеон” (С. Рудзівська), котрий, попри те, що його природу впродовж другої половини ХХ століття вивчала чимала кількість науковців (В. Барахов, Л. Гаранін, Л. Гінзбург, В. Кардін, О. Галич та інші), потребує подальших узагальнень. Повноцінно ввійшли в західноукраїнську мемуаристику першої половини ХХ сторіччя спогади О. Кобилянської, які вже ставали в минулому об’єктом досліджень Ф. Погребенника, Я. Мельничук та ін. До питання характеротипу в прозі письменниці зверталась Л. Починок, проблему моделей характеротворення в її прозовій спадщині досліджувала О. Семесько. Ми ж хочемо зацентувати на елементах сюжето- та характеротворення в споминах письменниці, звернувшись, перш за все, до її автобіографій¹.

Справедливо зауважував Й.-В. Гете: “Головне завдання біографії саме в тому й полягає, щоб змалювати людину в її стосунках до свого часу й показати, наскільки ціле було вороже їй, наскільки воно їй сприяло, як вона склала собі погляд на світ і людей і як вона відобразила його зовні в якості художника, поета, письменника”² [3, с. 166]. Предметом зображення для мемуарів, безперечно, є життя. Які його “сюжетні ходи” вибере для зображення (інтерпретації) мемуарист, залежить від рівня інтелекту, пам’яті, творчих здібностей автора.

Спомини за своєю природою (насамперед, через характерні їм сповідальність і ретроспективність) стоять надзвичайно близько до епістолярію. Зрештою, для обох жанрів характерні комунікативна, пізнавальна й виховна функції, не позбавлені вони публіцистичності та історіософічності. Тому й не дивно, що в мемуарах Ірини Вільде та О. Кисілевської зустрічалися позначка “P. S” та часті звертання до читача, а подорожні матеріали Я. Окуневського й О. Кисілевської набирали свого часу форми листів (див.: Я. Окуневський, “Листи з чужини” [12], О. Кисілевська, “Листи з над Чорного моря (до сина)”[7]). Жанрова суть мемуаристики характеризується багатшаровістю як з огляду часових ретроспекцій (минулого, сучасного та майбутнього), так і зображених сюжетних ліній.

“Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького” О. Кобилянської 1921 р. є підтвердженням думки про те, що мемуари можуть набирати форми листа. Наскрізний сюжет цієї

¹ Переконані, що автобіографія входить до різновидів мемуарних творів, адже – це “перший ступінь мемуарів” (І. Кривецький).

² Переклад із російської мови наш.

автобіографії – життя Кобилянської, тому твір і називається “Про себе саму”. У ньому логічно переплітаються й інші сюжети, зокрема родинні лінії по батькові та матері. Бажання авторки сказати “хто я, чия й якого роду” [6, с. 344] повело її розповідь у згадки про діда Якова та батька Юліана. Довідуємося, що дід по батьковій лінії проживав у Галичині (в Бучачі), “завідуючи частию лісу славного монастиря василіанів” [6, с. 344]. А пізніше й батько, в свою чергу, саме тут “побіравав науку” [6, с. 344]. О. Кобилянська не залишила осторонь своєї уваги прадіда – “греко-католицького пароха у Микитинцях у Галичині” [6, с. 344]. Чимало теплих слів написала про батька: його роботу мандатора, слідчого судді, робітника “правительственної служби” [6, с. 345].

Друга сюжетна лінія – розповідь про родину матері, її брата Йосифа Вернера та їх батька. Якщо перша сюжетна площина характеризується більш стриманим потоком мовлення, то в другій переважає емоційно-експресивний вияв. Благоговійно писала мемуаристка, використовуючи агіографічний мотив, про матір: “Ах, та Марія, та Марія! Це й була справдішня Марія” [6, с. 346]. Духовне віно тодішньої дівчини складало “господарське знання, знання красною шиття, гафтів, краснопис... знання Святого Письма, читання взагалі, знання французької мови (хоча б лише поверховне), гра на гітарі, на фортеп’яні, танці[...]” [6, с. 436]. У зв’язку із цим О. Кобилянська сповіщала: “Без знання французької мови... й гри на фортеп’яні... перебрала наша мати тяжкий обов’язок – стати жінкою і матір’ю” [6, с. 436]. Образ найріднішої на землі істоти передано на основі контрасту картин дійсності й поривів душі, він змальовувався письменницею з особливими почуттями: “Кілько безграничної доброти, біблійної лагідності, жіночої ніжності мала вона в собі” [6, с. 346]. Немов у калейдоскопі подій, проходять образки, змальовані акварельними мазками. Перший – матері, яка молилася: “Бувала тоді якась така *інша* [тут і далі в цитатах курсив у тексті авторський. – М. Ф.], така, як свята” [6, с. 346-347], другий – коли не гнівалася: “Коли ж була *добра* – яка ж була добра!.. Ох, та доброта, свята мати! Та глибока, тиха *мислителька*, з небагатьома словами на чистих своїх устах, котрі не сплямлювало... жадне *грубе*, непорочне слово!” [6, с. 347]. Як бачимо, через вдало схоплені авторкою деталі постають виразні штрихи характеру жінки-матері.

Автобіографія в листах О. Кобилянської – це суцвіття мемуарних портретів. А для портретиста, як зауважував В. Барахов, в тому числі автора літературного (мемуарного) портрета, головним є відповідність зовнішніх і внутрішніх проявів його особистості як художнього цілого. Творчий геній О. Кобилянської зумів поєднати ці вияви.

Особливість архітектоніки словесного портрета, відчуття його меж, окремішно безсюжетної (на перший погляд) композиції дає можливість мемуаристці сфокусувати зображені постаті на цілісному відтворенні індивідуальностей батька та матері. У Кобилянської присутнє загострене відчуття конкретної особистості. Як видно із тексту автобіографії, авторка вмє аналізувати й узагальнювати через виважені філософсько-психологічні роздуми. Індивідуально-особистісний аспект розповіді письменниці дає можливість їй подавати своє авторське осягнення постаті, про яку йдеться. На допомогу мемуаристці приходять фразеологічні звороти: “Виживе й без того, в нього добра голова” [6, с. 345], риторичні вигуки: “Коли ж була *добра* – яка ж була добра!..” [6, с. 347].

Наступний сюжетний пласт – яскраво вираженого егоцентричного характеру. Авторка переповідає про особисте життя від періоду своїх 5-6-ти років, коли затишила описуване. У зрілому віці вона з’являється перед читачем як неабиякий майстер мемуарної прози. Цікавими вкрапленнями в автобіографії є розповіді про подруг. Письменниця малює не лише віхи власного життя, але й портрети сучасниць, котрі мали на неї вплив. Насамперед, Ольги Устиянович, згодом – Софії Окуневської, Наталії Кобринської, Лесі Українки. Автобіографічне “я” авторки невіддільне від розповіді про жінок, з якими пов’язані певні переживання, становлення особистого досвіду. В автобіографії домінує зауважений раніше Л. Починок характеротип “поранкової душі” [13, с. 203], семантичне поле якої складають означення “світла і легка”, “тонка і піднесена”, “ясна і непорочна”, “горда і неприступна” тощо. Психологічний автопортрет письменниці, безумовно, теж відповідає названому характеротипу.

О. Кобилянська виступає в своїх оповідях спогадового характеру не лише як мемуаристка, але й, частково, як історик літератури. Їй вдалося сумістити в нарації світ особистості та світ літературної діяльності: “Все, що зо зверхнього життя робило коли глибше враження на мене, переробляла моя душа, бо інакше я не можу цього сказати – і я вклала це на папір” [6, с. 354]. Мемуаристка знайомить читача з історією написання “Valse melancolique”, “Битви”, “Некультурної”, “В

неділю рано зілля копала...”, “Нюби” та інших творів. Вона підсумовує: “Я писала, коли любила, писала, коли терпіла, писала, коли не находила вдоволення знадвору бажань своїх особистих, коли бачила кривду, заподіяну так людям, як звірятам, цвітам і птахам, писала, коли переймалася великими ідеями про визволення жінки, ідеєю соціалізму, ідеєю націоналізму, патріотизмом, який зміцняла в мені *Леся Українка*” [6, с. 355]. Коли ж мова в спогадах заходила про творчі шукання, мемуарний струмінь, здається, досягав свого апогею. “Всі дрібні поезії в прозі – це “каплі моєї крові”, – писала авторка. А далі – ще сильніший акорд: “[...] *я плакала поезіями в прозі*” [6, с. 355].

На сторінках автобіографії в листах О. Кобилянської знаходимо виражені літературно-критичні роздуми з приводу віршів Лесі Українки, які доповнюють сюжетну канву естетичних шукань буковинської письменниці: “Поезії її ціню високо і кажу, що її поезії гідні лиш справжні інтелігенти розуміти. Звичайна пересічна публіка не доросла до розуміння її. Мусить доперва приготувитися до неї” [6, с. 356].

Попри те, що цитований вище твір-автобіографія написаний на прохання С. Смаль-Стоцького й після привітання “високоповажаний дорогий наш пане професор” авторка час від часу зверталася до нього, як-от, коли писала: “[...] Ваша силуюча, пориваюча до праці особистість, Ваш власний труд, що не знав супочинку, а все вперед і чимраз вперед гнав, зрушували мене” [6, с. 355], – письменниця апелювала також і до читача.

Мемуаристка вдавалась до самохарактеристики, побудованої на психоаналізі: “...на самоті находив на мене глибокий сум” [6, с. 350], “...з природи замкнена, я ніч любила про те говорити, що мою душу переймало” [5, с. 352], “...охота, порив до писання – були вроджені в мені” [6, с. 352]. Вона, як розповідає, любила природу, переймалася усім живим.

Особливу роль в автобіографії Кобилянської відіграв символ епістоли. Не лише сам твір написаний у формі листа, але й у тексті йдеться про послання до професора Вробля, до управи українського театру у Львові. В автобіографії з 1903 р. розповідається також і про епістоли до німецької письменниці Марліт (справжнє ім’я Євгенія Іон (1825 – 1887 рр.)). Загалом, прикметною рисою західноукраїнської мемуаристики першої половини ХХ століття було те, що на її сторінках часто з’являвся символ листа (наприклад, у мемуарах Ірини Вільде). Модерний тип нарації провокував поєднання ліризму з психологічними акцентами, на елементах “неоромантичної і символістської стилістики дозволив створити своєрідні типи і моделі глибоко індивідуалізованого характеру” [14, с. 117] не лише в художній прозі, а й у мемуаристиці.

Буковинська письменниця у мемуарних працях намагалась (і безуспішно) відтворити духовну атмосферу свого часу. У тих, на перший погляд, дріб’язкових деталях, які залишилися зафіксованими в творі, постає неперебутня й талановита мемуаристка. Людина – головний об’єкт її естетичного пізнання. Тому й домінує в автобіографії гуманістичний пафос. Розповідаючи про себе саму, Кобилянська не лише майстерно описує тих, хто її оточував, але й перераховує людей, які мали на неї вплив – російських і західноєвропейських письменників, психологів. Цікаво, що 1934 р. в журналі “Рідна школа” під заголовком “Шкільні роки” друкувався уривок із її автобіографії в листах до С. Смаль-Стоцького [9].

Інша автобіографія, датована 1927 роком, заакцентована на умовах самоосвіти письменниці. Читач довідується, що авторка свого часу “загніздилася” в бібліотеці Кімполунга, дома в Кобилянських було чимало часописів, серед них – “Діло”. Тут же кількома штрихами, в які повноцінно входять емоційно-експресивні вияви письменниці, мемуаристка змальовує свої перші мистецькі спроби: “В мені варилось і роїлось в душі, я не знала, що з тим почати, і в самій глибині ночі, коли була я певна, що нічє око не впаде на мене, я сідала і писала, писала іноді до сходу сонця! І я кажу: Боже! Що се були в мене за великі і святі ті ночі, що, мов птахи, злітали так скоро і минались!” [6, с. 366].

Посутнім оригінальним доповненням мемуарних виявів письменниці є есе-спогад “Пророцтво” [6], не позбавлений белетристичного компоненту та філософського звучання. Суто протокольний початок твору – це лише своєрідний завуальований пролог. Перед очима письменниці з’явився пророк: “[...] стояв співець боротьби і праці. Трудівник, з чолом, зрошеним солоними краплями поту[...].” [6, с. 371]. Авторка цитує пророчі слова Франкової поезії. Цікаво, що тогочасна західноукраїнська мемуаристика теж репрезентує через мемуарний доробок вже іншої письменниці, О. Дучимінської, спогади есеїстичного характеру, котрі стосуються особи самої Кобилянської і, як нам видається, не позбавлені впливу її творчої манери.

В автобіографічній повісті “Весняні дні” Дучимінська подавала монолог, звернений до Буковини і до О. Кобилянської: “Буковина! Вона була для мене якоюсь “обітованою” землею. Там жила Кобилянська, якої твори читалося з такою жадобою та бажанням чину” [4, с. 173]. А в пізніших творах (“Сумний Христос”, котрий, по своїй суті, є своєрідним філософським трактатом-спомином і дарувався “Ользі Кобилянській в 40-літню річницю її праці на полі літературнім” [4, с. 3], О. Дучимінська, ніби пророкуючи наперед свою долю і долю своєї старшої подруги, стверджувала, що в години розпуки, зневіри, розчарувань люди здатні забувати про велике. Та минає час, і вони знову повертаються до нього. Тому авторка приходить до висновку, що, напевно, варто приносити себе в жертву, — воскресати, щоб відкупити свій народ, знаючи, що люди вкотре прибувають тебе на хрест і вкладають терновий вінок замість корони слави. Сюжетно твір нагадує триптих. Авторка, вибравши оригінальну алегорію, згадуючи пережите письменницею, надавала твору гуманістичного спрямування.

Доповненням до цієї новели є легенда “Христос і поет”, рядками якої О. Дучимінська стверджувала: “Назарєєць мусив бути поет!.. Дати себе розп’яти на хрест за царство, якого нема ніде на світі, умирати в болях з усміхом на устах, змочених жовчю; молитися за ворогів, проголошувати любов до всього людства... Це може лиш божевільний поет або поет-Бог!” [4, с. 7-8]. Наступна сходинка визнання творчого генія О. Кобилянської О. Дучимінською – етюд-спогад “Співачка” з посвятою “Ользі Кобилянській в ювілейний рік”, в якому рефреном проходить думка про самотність письменниці: доля позаздрила її чару-пісні й присудила вічну самоту. Присвяти Дучимінської – це художній, сповнений філософського підґрунтя, ступінь інтерпретації пережитого Кобилянською. Пам’ять не давала письменниці-подрузі забути минуле, яке, завдяки індивідуальному сприйняттю, було трансформоване у філософсько виважені тексти-спогади історіософічного характеру.

У новелі-спогаді О. Кобилянської “Дещо з моїх споминів про М. М. Коцюбинського” [6] присутнім є соціально-психологічний портрет. Реальна особа письменника-побратима, власне, є об’єктом для завершеного “сюжету”. Словесний портрет митця постає через особисте сприйняття Кобилянської, переломлене в ракурсі штрихів-зустрічей. Із тексту спогадів довідуємося про взаємну приязнь письменників, їхні уподобання. Відчуваємо, що портрет-характер проливає світло на пізнання епохи. Тло подій історичного плану (археологічний з’їзд 1899 р., приїзд Коцюбинського 1909 року до Чернівців та ін.) лише відтінює літературні взаємини письменників. Слушні зауваги стосовно деяких неточностей у спогаді наводили Я. та Н. Мельничуки в статті “Михайло Коцюбинський та Ольга Кобилянська крізь призму мемуарного портрету письменниці” [10]. Ключовим концептом цього спомину стало слово “Буковина”, що вкотре засвідчило любов письменників до українського краю, до свого народу.

Є в Кобилянській невеликий мемуарний твір, в котрому йдеться про В. Стефаніка. Сюжетною канвою, в котрій проблискує туга за молодістю, втраченими роками, він споріднений із листом Б. Лепкого з нагоди 60-річчя письменника. І ті по-лепківськи мінорні слова: “Шістдесят літ, – як шістдесят важких снопів, лежать на ниві Твого життя. А я все Тебе бачу таким, як 32 роки тому перший раз побачив” [5, с. 477] – зливаються в єдину симфонію дружби та поваги, котра спонукала й Кобилянську написати: “Ти посивів, я подалася. І не дуже-то і так далеко від себе живемо. Ти писав, і я кожную твою стрічку перечитувала. Я буду писати доки очі не затулю, але й ти читай” [8, с. 321]. Як і Лепкий, котрий у своєму листі сповідається читачам про зустріч у Кракові, так і Кобилянська, кидаючи ретроспективний погляд у минуле, в ліричному споміні відкриває таємницю однієї зустрічі та людських взаємин: “З зільника подала я тобі перед прощанням якусь білу цвіточку з-помежи широкого буйного листа, що пахла оп’яняючим запахом. Прощаючись, ти обіцяв, що відвідаєш мене вскорі[...]” [8, с. 321]. І хоча письменники більше не зустрічалися, однак почуття симпатії не згасало. “В моїм зільнику виростає і та біла цвітка, яку я тобі тоді передала” [8, с. 321], – писала авторка спомину. Характер творення мемуарної згадки дав можливість авторці переповісти про платонічні почуття. Проведена паралель не лише засвідчує дотичність епістолярного та мемуарного начал у письменстві, але й думку про “романну” лінію спогадів, котрої, в цілому, не були позбавлені західноукраїнські спомини першої половини ХХ ст.

Мемуари О. Кобилянської дають нині можливість відкрити модерний стиль нарації в західноукраїнських спогадах. Чи зверталася письменниця до кількашарової сюжетної розповіді, чи обирала пластом свого зображення єдину зустріч, вона завжди була об’єктивно відвертою в оповіді. Уміння вибрати певну деталь, особисте тонке відчуття світу й людини в ньому давало їй можли-

вість на унікальну розповідь, часто з емоційно-експресивним виявом. Об'єктами зображення у мемуарах Кобилянської були особи романтичного характеру. Людина для письменниці, незалежно чи це герой художнього твору, чи об'єкт зображення в мемуаристиці, – це завжди “особистість з багатим внутрішнім світом, вся унікальність якого не вичерпується поверховим, описовим зображенням, а містить глибини підсвідомого, інстинкту в дивовижному поєднанні з ідеальними устремліннями, добром, емоційністю” [14, с. 117]. У низці портретованих осіб мемуарних праць О. Кобилянської та й, врешті, в автопортреті самої письменниці відчуваємо, що проблема духового займає в її споминах вагоме місце.

Література

1. Барахов В. А. И. Герцен – мастер литературного портрета (к вопросу об истоках и специфике жанра) // Русская литература. – 1980. – № 2. – С. 46-58.
2. Барахов В. Жанр литературного силуэта в творчестве А. В. Луначарского (К вопросу о типологии литературного портрета) // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – Т. 35. – 1976. – № 6. – С. 503-513.
3. Гете Й.-В. Из “Поэзии и правды” / Гете Й. – В. Избранные философские произведения / Под ред. Г. А. Курсанова и А. В. Гулыги. – М.: Наука, 1964. – С. 166 – 209.
4. Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992. – 238 с.
5. Журавлі повертаються...: З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / упоряд., авт. передм., прим. і комент. В. Качкан. – Львів, 2001. – 920 с.
6. Зворушене серце. Твори Ольги Кобилянської: У 2-х кн. – Кн. 2. – Київ: Грамота, 2003. – 384 с.
7. Кисілевська О. Листи з-над Чорного моря (до сина). – Коломия: З друкарні “Джерело”, 1939. – 177 с.
8. Кобилянська Ольга. Вибрані твори: В 3-ьох т. – Т. 3. – К.: Держлітвидав України, 1952. – 360 с.
9. Кобилянська О. Шкільні роки // Рідна школа. – 1934. – Ч.1. – С. 2-4.
10. Мельничук Я. Ольга Кобилянська в останній період творчості (від 1914 р.): ідейно-художня еволюція / Автореф. дис. на здобуття ... к. філ. н. – Львів, 2002. – 20 с.
11. Мельничук Я., Мельничук Н. Михайло Коцюбинський та Ольга Кобилянська крізь призму мемуарного портрету письменниці / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: Збірник наукових праць. Серія: Філологія. – 2005. – Вип. 7. – Вінниця, 2005. – 269 с.
12. Окуневський Я. Листи з чужини // Всесвіт. – 1991. – № 7. – С. 179-186.
13. Починок Л. Характеротип у прозі Ольги Кобилянської: творення і становлення // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 394 – 398. Слов'янська філологія. Зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 202 – 207.
14. Семесько О. Моделі характеротворення в прозі Ольги Кобилянської // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 58 – 59. Слов'янська філологія. Зб. наукових праць. – Чернівці: Рута, 1999. – С. 117 – 119.